

نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده

www.jvfc.ir

دوره دوم، شماره سوم، پیاپی (۷)، پاییز ۱۴۰۰

صص ۷۳-۸۹

جامعه‌شناسی تمایل شهرنشینان به داشتن خانه‌های دوم در روستاهای زادگاهی - اجدادی (مورد مطالعه روستاهای دهستان دلفارد استان کرمان)

اباذر اشتری مهرجردی: استادیار موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۲۱

چکیده

امروزه شهرهای بزرگ به دلیل فشارها و تورمهای مختلف جمعیتی، اقتصادی، آلودگی و ... بیش از آنکه مهاجر پذیر باشند، مهاجر فرست هستند. اگر چه مالکیت خانه‌های دوم روستایی در قالب مهاجرت معکوس با قید فصلی و موقت بحساب می‌آیند، اما در قالب پدیده تمرکز زدایی اجتماعی و مهاجر فرستی شهرها بحساب می‌آید. خانه‌های دوم به عنوان یک پدیده اجتماعی یکی دو دهه اخیر به نوعی ادامه حیات شهری در مناطق روستایی بشمار می‌آیند، ضمناً گسترش و رواج این پدیده می‌تواند راه حل مؤثری برای تجدید حیات نواحی روستایی باشد. این تحرک جغرافیایی - جمعیتی و تعامل شهر و روستا، منتج به شکل‌گیری موج مهاجرت دیگری در خارج از قلمرو شهرها و ایجاد خانه‌های دوم در روستاهای خوش آب و هوای نزدیک شهرهای بزرگ از جمله کرمان (منطقه دلفارد) شده است. در این مطالعه از نظریه‌های روابط شهر و روستا و سبک زندگی بهره‌برده ایم. به لحاظ روشی، از قالب روشی آمیخته بهره‌برده و روش کیفی اساس کار و روش کمی در کنار آن استفاده شده است. جامعه آماری، روستاهای بخش مرکزی شهرستان جیرفت (دهستان دلفارد) شامل ۱۳۷ روستا که ۲۱ روستا بعنوان نمونه ارزیابی شدند. نتایج مطالعه حاکی از آن است که موج مهاجرت معکوس فصلی بیشتر در روستاهای مرکزی دهستان گسترش یافته. مالکان جوان و میانسال اغلب ساکن جیرفت و کرمان بوده و از هر موقعیتی جهت بهره‌برداری از خانه‌ها استفاده میکنند در حالیکه مالکین و مهاجرین کرمان و بندرعباس اغلب بیش از ۶۰ سال سن داشته و اغلب مناسبتها مراجعه می‌کنند. تمامی مالکان با ساکنین نسبت فامیلی داشتند، صاحبان خانه‌های دوم روستایی را می‌توان بر اساس سبک‌های زندگی، نوع و اولویت انگیزه‌ها، شرایط و عوامل زمینه‌ای به سه دسته فراغت‌جویان، هویت‌جویان و منزلت‌جویان با ویژگی‌های خاص خود تقسیم نمود که به اختصار آن را فهم نامیدیم.

واژگان کلیدی: دهستان دلفارد، خانه دوم، مهاجرت معکوس روستایی، مهاجرت، مهاجرت فصلی معکوس.

مقدمه

امروزه شهرهای بزرگ که در نتیجه مهاجرت روستایی دارای مشکلاتی چون تراکم جمعیت، افزایش قیمت مواد مصرفی، مسکن و کلاً هزینه‌های زندگی، آلودگی‌های هوا و صدا (مجموعاً زیست محیطی)، افزایش فشارهای روانی و وجود فضاهای استرس و اضطراب زاء، کاهش سطح ارزش‌ها و سنت‌ها، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی و از این قبیل شده‌اند، (به قول چنی^۱ "شهرنشینی میل به هر آن چه را که خود ندارد، در ساکنانش خلق می‌کند"، میل به گریز از شلوغی، مقاومت در برابر نظم شهر، مستقل شدن خانه‌ها و خانواده‌ها، پایین آمدن سن بازنشستگی، مقاومت در برابر گمنامی و در عین حال تحت کنترل بودن) در کنار عواملی چون افزایش درآمد گروهی به دلیل اقتصاد راتنی (متعاقباً ایجاد قشری جدید)، وجود فراغت و وقت کافی (به دلیل خدماتی شدن و ماشینی و صنعتی شدن مشاغل و امکان کنترل فعالیت‌ها از دور)، افزایش سطح رفاه و استانداردهای زندگی، سهولت تحرک و جابجایی به دلیل بهبود حمل و نقل عمومی و خصوصی، اتصال نواحی روستایی - شهری به شبکه‌های ارتباطی منطقه‌ای، علاقه به گریز از شهرنشینی، علاقه به بازگشت به طبیعت و دوری از محیط پر سر و صدای شهری و آلوده آن، سرمایه گذاری و پس انداز شخصی، پائین بودن هزینه زندگی و گذران اوقات فراغت در مناطق روستایی، دستیابی به رفاه ذهنی و آرامش و آسایش روانی، ارائه تسهیلات از طرف دولت برای نوسازی بافت‌های روستایی و وجود خانه‌ها و زمین‌های ارثی باعث شده گروهی از خانواده‌ها به دنبال فضایی برای گذران اوقات فراغت خود و خانواده باشند که از مشکلات و مسائل ذکر شده به دور بوده و با ارزش‌ها و هنجارهای والدین خانواده همسان و نزدیکتر باشد. این تحرک جمعیتی و جغرافیایی منتج به مهاجرت معکوس فصلی و یا موقت با ایجاد خانه‌های دوم در مناطق روستایی خوش آب و هوای نزدیک شهرهای بزرگ از جمله دهستان دلفارد در استان کرمان شده است. خانه‌های دوم طبق تعریف خانه‌هایی هستند که کمتر از ۹۱ روز در سال اشغال می‌شود. به عبارت دیگر مسکنی که در نواحی مختلف از جمله نواحی روستایی معمولاً توسط ساکنان شهرها ساخته یا خریداری شده و در روزها و مدتی معین با هدف فراغت و تفریح مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نوع از خانه‌ها پدیده نوظهوری است که نه بعنوان پدیده‌ای جداگانه، بلکه به عنوان بخشی از سیستم شهری قابل بررسی است. در برخی کشورها، مالکیت خانه‌های دوم به عنوان بخش اجتناب ناپذیر زندگی جدید در قالب تمرکززدایی در نظر گرفته می‌شود. این مسکن منجر به تمرکز زدایی و شکل گیری موج شهرنشینی دیگری در خارج از قلمرو شهرهای بزرگ شده است (شاریه، ۱۳۷۳: ۱۲۵).

خانه‌های دوم به عنوان یک پدیده اجتماعی در داخل کشورمان حداقل از ابتدای دوران قاجاریه (حدود ۱۵۰ سال پیش) آغاز شده، تقریباً و به قول شارپلی^۲ در همین حدود و در نیمه قرن ۱۸ و کمی پیش از آن در انگلستان و اروپا ظاهر گردید (شارپلی، ۱۳۹۵: ۴۷). اما چه در ایران و چه در اروپا مالکیت و استفاده از این خانه‌ها، محدود به اشراف، درباریان و اقدار خاص از جمله نظامیان بود، این روند و پدیده به طور عمومی و تقریباً فراگیر از حدود نیم قرن پیش شکل گرفت^۳، گر چه یوتاکا معتقد است این پدیده به طور سازمان یافته از اواخر قرن نوزدهم و از اروپا آغاز شد و به نظر وی این پدیده از نواحی کوهستانی آلمان یا قلمروهای ساحلی فرانسه سرچشمه گرفته باشد (عناستانی، ۱۳۹۲: ۴۲).

طی مطالعات و بررسی‌های اولیه و بازدید از منطقه مورد مطالعه (روستاهای دهستان دلفارد) متوجه ازدیاد و رشد خانه‌های دوم طی چند سال اخیر (بیش از ۱۰ سال گذشته) بوده و همیشه این سوال در ذهن محقق بوده که چرا و بنا بر چه انگیزه‌ای، گروهی از افراد که تقریباً از ده مهاجرت کرده و با روستا قطع رابطه کردند یا روستاهایی که کمتر از ۲۰ خانوار ساکن دارد، افراد به نوعی به دنبال بازگشت در قالب مهاجرت معکوس بوده و دست به ساخت و ساز خانه‌های

1 Chaney

2 Sharpley

۳ شاید یکی از دلایلی که مستندات زیادی از گذشته این پدیده در ایران موجود نبوده و تنها آنرا مختص درباریان می‌دانند، حضور مالکان و اربابان در مناطق روستایی است. تقریباً بیش از نیم قرن پیش بود که در ایران مالکان به شهرها رفته و خانه‌های روستایی آنان به عنوان مقر تابستانی به حساب آمد در حالی که مالکان و اربابان اروپایی اغلب شهرنشین بودند و تنها در مواقعی از سال به روستاها مراجعه می‌کردند.

بزرگ و زیبا می‌زند؟ بنابراین سوال اساسی آنکه، چه عوامل و انگیزه‌هایی باعث تصمیم به مهاجرت معکوس و اقدام به ساخت یا خرید خانه‌های دوم در مناطق روستایی می‌شود؟

بر همین اساس مهمترین هدف این تحقیق بررسی علل، چرایی، دلایل، انگیزه‌ها، روند مهاجرت معکوس و ایجاد و انواع خانه‌های دوم و سنخ‌بندی صاحبان خانه‌های دوم در منطقه است.

در باب ضرورت این مطالعه باید گفت بیشترین مطالعات صورت گرفته (در میان مطالعات محدود صورت گرفته) در خصوص خانه‌های دوم در بخش‌های کالبدی، زیست محیطی و گردشگری بوده و اغلب در حوزه استان‌های شمالی و اطراف شهر تهران بوده است. با این همه هنوز جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی آن به طور واقع بینانه و بسنده‌ای واکاوی نشده است. به نظر می‌رسد این مطالعه اولین در نوع خود جهت بررسی خانه‌های دوم در قالب مهاجرت معکوس باشد، همچنین روند رو به رشد مطالعات و تحقیقات در این موضوع با توجه به حوزه‌های مختلف جغرافیا - گردشگری - اقتصاد - علوم اجتماعی - حقوق و روند فزاینده ایجاد این خانه‌ها که جای خالی عوامل و مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی و در یک کلام تحلیل یا بررسی جامعه‌شناختی را کاملاً مشهود می‌سازد.

متأسفانه آمار دقیقی از میزان گستردگی این پدیده در کل کشور موجود نیست اما وجود اطلاعات، آمار، تحقیقات، و بلاگ نوشته‌هایی از سرتاسر کشور شامل تبریز، اغلب شهرهای منطقه ساحلی دریای خزر، مشهد، یزد، اراک، کرمان، شیراز و ... موید این ادعاست. ضمناً گسترش این پدیده و حضور مالکان غیر بومی در روستاها، بالطبع اثرات چشم‌گیری بر جوامع روستایی خواهد گذاشت که ضرورت بررسی این پدیده و پیامدهای آن دوچندان است.

در هر حال پدیده جدید و رو به رشد مهاجرت معکوس در قالب خانه‌های دوم علاوه بر مردم عادی به تازگی مورد توجه دولت نیز قرار گرفته چرا که ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی، ساخت و ریخت روستاها را تغییر داده، باعث تغییر ریخت جمعیتی، تغییر کاربری باغات و زمین‌های کشاورزی، تعرض و تجاوز به حریم رودخانه‌ها، تغییر چشم‌انداز روستایی، افزایش مقاومت‌های اجتماعی در برابر ورود افراد جدید، افزایش فشار جمعیتی بر روستا، کاهش یا تغییر ارزش‌های سنتی روستا و ارائه ایده‌ها و ارزش‌ها و سبک‌های جدید رفتاری و زندگی شده، و به نظر می‌رسد بر کارکرد آن نیز تأثیرگذار خواهد بود. از طرف دیگر می‌تواند باعث بالارفتن ارزش و اقتصادی شدن زمین‌های روستایی، نوسازی و بازسازی منازل روستایی، بازسازی جاده‌های روستایی، متنوع سازی اقتصاد روستایی، رواج ساخت و سازهای مهندسی در روستا، ایجاد شغل و آمدن تسهیلات مختلف به روستاها و نهایتاً توسعه اقتصادی روستاها نیز شود.

روش تحقیق

در تحقیق حاضر، در معنای کلی، از روش اکتشافی و توصیفی و در سطح تفسیری بهره‌برده ایم^۱ و نهایتاً از روش ترکیبی "کمی و کیفی" (از قالب روشی آمیخته هسه بایر بهره‌برده) جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. به طوری که برای هر بخش از اهداف تحقیق از بهترین روش بهره‌برده‌ایم. در این تحقیق ما با سه بخش روبرو هستیم. ابتدا بررسی ساختاری مهاجرت و سنخ‌شناسی آن بر اساس ویژگی‌های افراد و خانه‌ها از روش اسنادی و پیمایش و ابزار پرسشنامه استفاده شده، در مرحله دوم به بررسی انگیزه‌های افراد جهت مهاجرت معکوس و خرید یا ساخت خانه‌های دوم از ابزار پرسشنامه استفاده شده و نهایتاً به سنخ‌بندی مالکان خانه‌های دوم با روش مصاحبه و بحث گروهی^۲ بهره‌برده‌ایم. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه روستاهای دهستان دلفارد استان کرمان به تعداد ۱۳۷ روستا و در این میان ۲۱ روستا بعنوان نمونه انتخاب شده و دو گروه ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد:

^۱ - با توجه به اکتشافی بودن موضوع و محتوای این مطالعه، مدل ما تفسیری-کیفی و فاقد فرضیه هستیم.

^۲ Focus group

گروه اول شامل مالکین خانه های دوم است که برابر با ۲۲۸ نفر است که بر اساس جدول مورگان ۱۴۰ نفر به نسبت جمعیت و تعداد خانه های دوم هر روستا مورد ارزیابی قرار گرفت.

گروه دوم شامل گستره ای از اعضای شورای اسلامی روستا، دهیارها، مطلعین و ریش سفیدان، صاحبان کار و پیشه است. که از هر روستا حداقل یک پرسشنامه به صورت گروهی در قالب بحث گروهی تکمیل شده است. ضمناً برای فهم موارد مذکور و معانی کنشهای افراد به مشاهده خانه ها و کارکرد و تاثیرات آن نیز پرداخته ایم.

چارچوب تئوریک تحقیق

مبانی تجربی

در جدول یک خلاصه ای از نتایج پژوهش ها انجام شده درباره خانه های دوم در داخل و خارج از کشور ارائه شده است.

جدول ۱. نتایج پژوهش ها درباره خانه های دوم

ردیف	محققان	موضوع	سال	جامعه آماری و حجم نمونه	روش تحقیق یا بررسی	نتایج مهم
۱.	Marjavara	مسیر رو به تخریب؟ "گردشگری خانه-های دوم در جوامع جزیره ای کوچک"	۲۰۰۷	سه جزیره متفاوت در سوئد	روش کمی و پیمایشی	این پژوهش در سه جزیره متفاوت در مجمع الجزایر سوئد انجام شد و نتایج نشان داد مهاجرت به این جزایر وضع مردم را نسبت به گذشته با رویدادهای مهمی از قبیل فرصت های شغلی و تشکیل خانواده بهتر کرد.
۲.	اپاسیس	گردشگری و خانه های دوم در سواحل کرواسی دو مدعی برای یک فضا مورد مطالعه کرواسی	۲۰۰۳	کشور کرواسی	روش کمی	گردشگری خانه های دوم در سواحل کرواسی بعد از جنگ جهانی دوم رشد چشمگیری داشته است؛ به طوری که امروزه، رقیبی جدی برای پدیده گردشگری به شمار می آید.
۳.	مارجاوارا	گردشگری خانه-های دوم در سوئد: ریشه جابه جایی ها	۲۰۰۲	کشور سوئد	روش کمی	توسعه خانه های دوم، در سه بعد محیطی، اقتصادی و اجتماعی آثار مثبت و منفی بسیاری به همراه دارد.
۴.	رابرتسون	روند تصمیم گیری خریداران خانه های دوم و الگوهای گسترش خانه های دوم	۱۹۷۷	آلمان	روش اسنادی و کمی	معتقد است خانه های دوم محصولی مشابه و یکنواخت نبوده، بلکه خریداری می شود و برای اهداف مختلف استفاده شده و با گذشت زمان نیز تغییر می یابد. وی مدلی را برای تصمیم گیری قبل و بعد از تملک خانه های دوم ارائه کرده و طبق این چارچوب تصمیم گیری در مورد خانه های دوم قطعی نیست بلکه به صورت فرآیندی پویا در رابطه با سودمندی این خانه ها می باشد و به همین دلیل این فرآیند ممکن است به فروش خانه های دوم در یک ناحیه و خرید آن در جای دیگر یا حفظ خانه های دوم موجود منجر شود.
۵.	محمد رضا رضوانی و جواد صفایی	گردشگری خانه-های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت	۱۳۹۲	نواحی روستایی شمال تهران (رودبار قصران)	تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق آن توصیفی و	به دلیل فقدان برنامه ریزی و ضعف مدیریت، از فرصت های موجود این ناحیه در زمینه گردشگری برای تأمین نیازهای فراغتی شهروندان تهران از یک طرف و تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی

جدول ۱. نتایج پژوهش‌ها درباره‌ی خانه‌های دوم

ردیف	محققان	موضوع	سال	جامعه آماری و حجم نمونه	روش تحقیق یا بررسی	نتایج مهم
		یا تهدید (نواحی روستایی شمال تهران)			تحلیلی	نواحی روستایی از طرف دیگر به درستی استفاده نشده است.
۶	خوش‌فر و دیگران	بررسی تأثیر گردشگری خانه-های دوم بر سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: روستاهای لیره سر و سیاورز شهرستان تنکابن)	۱۳۹۱	دو روستا در غرب مازندران واقع در شهرستان تنکابن (بخش خرم آباد) و حجم نمونه ۲۲۸ نفر	دو روش اسنادی و پیمایشی	گسترش خانه‌های دوم با اثرات اقتصادی مثبت (افزایش سطح تحصیلات و میزان درآمد) و پیامدهای اجتماعی منفی (کاهش در مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی) همراه بوده است.
۷	عناستانی و دیگران	پیامدهای اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری خانه-های دوم در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان شیرین دره شهرستان قوچان)	۱۳۹۱	۳۲ روستای دهستان شیرین دره شهرستان قوچان و حجم نمونه ۷ روستا با جمعیت ۱۱۸۴ خانوار	از نظر هدف، کاربرد و از نظر روش توصیفی تحلیلی	شدت تأثیر متغیر توسعه گردشگری خانه‌های دوم بر تغییرات اجتماعی و اقتصادی زندگی روستاییان منطقه بیلاقی قوچان، ۰/۵۰۲ برآورد شده است.
۸	محمدرضا رضوانی، عبدالرضا رکن الدین افتخاری و همکاران	تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه-های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی، با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات، استان تهران)	۱۳۹۰	ساکنان محلی ۵ روستای شهرستان شمیرانات، استان تهران و حجم نمونه ۱۰۵ سرپرست خانوار	روش توصیفی - تحلیلی و مقایسه‌ای، همچنین مبتنی بر روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه‌ای)	براساس دیدگاه ساکنان محلی، تأثیر اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم بیشتر است و تفاوت معناداری بین آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با گردشگری روزانه وجود دارد.
۹	محمود جمعه‌پور	سکونتگاه نوع سوم، راهکاری برای رسیدن به الگوی مناسب سکونت در راستای توسعه پایدار	۱۳۸۹		روش مبتنی بر تحلیل مفهومی نظری و تحلیل کیفی واقع‌گرا از وضع موجود و آرمانگرا از وضع مطلوب	معتقد است برای حل مسائل و مشکلات جوامع شهری و روستایی که گاه حل‌نشده به نظر می‌رسد، باید به دنبال راه‌حل و الگویی جایگزین بود. به عبارت دیگر، در ارتباط با یافتن الگوی مناسب سکونتگاه برای دست‌یافتن به معیارهای مناسب زندگی با کیفیت، باید پایان دوگانه‌انگاری شهر یا روستا و شهر و روستا را اعلام کنیم و به دنبال شکل سومی از سکونت که به صورت خانه‌های فصلی و موقتی است، باشیم.
۱۰	عناستانی	بررسی آثار کالبدی	۱۳۸۸	۲۴ روستا	روش توصیفی	پیامدهای کالبدی گسترش خانه‌های دوم مانند

جدول ۱. نتایج پژوهش‌ها درباره خانه‌های دوم

ردیف	محققان	موضوع	سال	جامعه آماری و حجم نمونه	روش تحقیق یا بررسی	نتایج مهم
		خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه موردی روستاهای بیلاقی شهر مشهد		بیلاقی شهر مشهد و حجم نمونه ۲۳۸ خانوار روستایی	تحلیلی	تغییر کاربری مزارع و باغات، تجاوز به حریم رودخانه‌ها و تغییر چشم انداز روستایی همچنین این پدیده چه برای تجدید حیات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستاهای این ناحیه فرصت‌هایی را فراهم ساخته است. عدم وجود رابطه معنادار بین عوامل طبیعی و انسانی در شکل‌گیری خانه‌های دوم اما وجود انگیزه‌های اجتماعی و اقتصادی مالکان غیربومی در گسترش این پدیده نقش داشته است.
۱۱	حاجیلویی، قدیری و سنایی	نقش و تأثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی، اجتماعی ناحیه کلاردشت	۱۳۸۷	محللات ۸ گانه شهر کلاردشت و ۱۹ روستای پیرامون	روش‌های کتابخانه‌ای و منابع اسنادی و مشاهده مستقیم و بررسی میدانی	تأثیر شگرف این پدیده بر دگرگونی‌های اجتماعی و اقتصادی کلاردشت و نیز بروز ناهماهنگی در چهره و ساختار محیطی آن
۱۲	ضیائی و صالحی نسب	گونه‌شناسی خانه‌های دوم و بررسی تأثیرات کالبدی آنها بر نواحی روستایی رودبار قصران (شمال تهران)	۱۳۸۷	نواحی روستایی در منطقه رودبار قصران و حجم نمونه یک روستا	تحقیق از نوع کاربردی و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی	تأثیرات منفی ناشی از حضور مالکان غیربومی قدیمی خانه‌های دوم به مراتب کمتر از تأثیرات متناظر آن از جانب مالکان غیربومی جدید است.
۱۳	سمیرا نودری	نقش خانه‌های دوم در تغییر کاربری اراضی و توسعه اقتصادی روستای کردان	۱۳۸۶			شکل‌گیری خانه‌های دوم عمدتاً از دهه ۱۳۶۵ رواج یافت و طی سال‌های اخیر شدت پیدا کرد. پیامدهای منفی این الگو تغییر میزان آب روستا و تغییر چشم انداز طبیعی و تخریب و تغییر کاربری باغات و مزارع و پیامدهای مثبت اقتصادی آن اشتغال‌زایی، افزایش درآمد ساکنان، افزایش رفاه عمومی مردم روستا است.
۱۴	محمدرضا رضوانی	تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی	۱۳۸۱	مناطق شمال کشور		به تاریخچه محدودی از روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در جهان و ایران (در مناطق شمال کشور) پرداخته و با دیدی جغرافیایی به این موضوع پرداخته است و معتقد است ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در مناطق روستایی بیشتر خودجوش بوده و بدون نظارت دولت بوده که خسارت‌های زیادی به زیست محیط زده و دولت باید پیشگیری و کنترل کند.
۱۵	عبدالرضا رکن الدین افتخاری و اسماعیل	نقش گردشگری روستایی در توسعه روستاها	۱۳۸۱		روش توصیفی تحلیلی با شیوه کتابخانه‌ای	گردشگری روستایی را بر مبنای در قالب خانه‌های دوم مطرح کرده و معتقد است این مهم از عوامل اقتصادی توسعه روستایی است.

جدول ۱. نتایج پژوهش‌ها درباره‌ی خانه‌های دوم

ردیف	محققان	موضوع	سال	جامعه آماری و حجم نمونه	روش تحقیق یا بررسی	نتایج مهم
	قادری					
۱۶	حسینی ابری	بررسی پدیده نوظهور خانه دوم	۱۳۸۰		روش اسنادی	گسترش خانه‌های دوم در ایران به صورت خودجوش و بدون نظارت و کنترل است.
۱۷	فشارکی	بررسی اثرات اجتماعی خانه دوم در منطقه طرقله و شاندیز شهر مشهد	۱۳۷۳	روستاهای طرقله و شاندیز شهر مشهد	روش کمی و پیمایشی	تأثیرات اجتماعی خانه‌های دوم را در ایجاد رقابت و از بین رفتن پیوستگی جامعه روستایی، تغییر مفهوم کار، تعارض اجتماعی و فرهنگی، تجاوز به حریم ساکنین می‌داند.
۱۸	علی حاجی نژاد و ابودر پایداری و حبیب اله بیاد	تحلیل روند تغییرات و تحولات روستاهای دهستان دلفارد با تأکید بر نقش شهر جیرفت	۱۳۹۵	دهستان دلفارد	روش کمی و پیمایشی	تغییرات ملموس و عینی در زمینه سکونت و معیشتی و جمعیتی روستاهای دلفارد ملموس بوده و نتایج آزمون تی نیز نشان داد در سالهای اخیر تغییرات چشمگیری، به ویژه در ابعاد کالبدی و فرهنگی و اجتماعی اقتصادی، در روستاهای دلفارد رخ داده که این تغییرات عمدتاً مثبت و سازنده به حساب می‌آید.
۱۹						
۲۰	لایین	خانه‌های دوم در حومه‌های شهری مورد مطالعه فنلاند		کشور فنلاند	روش کیفی	سبک زندگی در خانه‌های دوم در نواحی روستایی و حومه‌ها برگرفته از شیوه‌های سنتی زندگی روستایی است و در واقع، محیط حومه برای استفاده از شیوه‌های زندگی سنتی مورد استفاده بهره برداران قرار می‌گیرد.

بررسی‌های تجربی و کلیه متون در دسترس این حوزه حاکی از آن است که اولین تحقیقات در داخل کشور مربوط به ابتدای دهه ۸۰ شمسی و در اروپا از دهه ۷۰ میلادی است. ضمناً بجز دو مطالعه، مابقی مربوط به بررسی خانه‌های دوم در مناطق خوش آب و هوای استان‌های تهران، مازندران، خراسان بوده و همان‌گونه که قبلاً نیز بیان شد تمامی این مطالعات در حوزه گردشگری و جغرافیا است و با اطمینان می‌شود گفت هیچ مطالعه‌ای در حوزه خانه دوم با دید جامعه‌شناسانه دیده نشده است. بر همین اساس در این مطالعه با دیدی جامعه‌شناسانه به دنبال انگیزه‌های اجتماعی- فرهنگی ایجاد خانه‌های دوم و همچنین سنخ‌شناسی مالکان آنها با تأکید بر ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی هستیم؛ ضمناً بجز مطالعاتی محدود و پراکنده، تقریباً مطالعات منسجمی در محدوده مرکزی کشور انجام نشده بنابراین از این منظر نیز این مطالعه بی‌بدیل می‌باشد.

خانه‌های دوم^۱ به عنوان موضوع و پدیده‌ای نوظهور که از حدود نیم قرن از پیدایش دوباره و گسترش آن می‌گذرد نظیر سایر پدیده‌های دوران معاصر، پیچیده و چندوجهی هستند و می‌توانند اثرات مثبت و منفی مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی، جغرافیایی بر جامعه روستایی داشته باشند. به همین دلیل از جنبه‌های مختلف می‌توان آنها را بررسی و تبیین نمود. سوای از این موضوع که پدیده خانه‌های دوم را می‌توان از دریچه حوزه‌ها و رشته‌هایی چون جغرافیا، گردشگری، اقتصاد، حقوق و .... بررسی کرد، در حوزه علوم اجتماعی موضوع متفاوت بوده و

۱ - خانه دوم از دو لغت Home و Second تشکیل شده است (Crawley, 2000). در مجموع می‌توان گفت خانه‌های دوم دارای چند ویژگی هستند و به عبارتی با این ویژگی‌ها قابل تعریف هستند: می‌تواند در داخل یا خارج از محدوده شهری باشند اما اینجا مراد ما آنهایی است که در محدوده روستایی قرار دارند، برای گذران اوقات فراغت از آنها استفاده می‌شود، دارای مناسکی و مناسبتی و در مجموع اجتماعی- فرهنگی دارد، بین سه تا پنج ماه در طول سال از آنها استفاده می‌شود، معمولاً کوچکتر از خانه‌های اول افراد است با امکاناتی محدودتر، گروهی برای انجام کارهایی که در شهرها منع قانونی و عرفی دارد از آن بهره می‌گیرند، اهداف اقتصادی و سرمایه‌گذاری در آخرین رده اولویت مالکان آنهاست (مؤلف).

می‌توان عمیق‌تر و با دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی آن را مورد ارزیابی و بررسی قرار داد. در همین خصوص طی بررسی‌های اولیه قالب‌ها و نظریه‌هایی که به نحوی با ظهور و گسترش خانه‌های دوم و پیامدهای آن در حوزه جامعه‌شناسی خاصه جامعه‌شناسی روستایی مرتبط بود مورد ارزیابی قرار گرفت. در این میان دو دیدگاه پیوند و تعامل شهر و روستا (با به دو رویکرد مثبت نگر که موجب اشاعه و نشت ویژگی‌ها و امکانات توسعه‌ای از شهر به روستا شده و منفی نگر یا یک سویه که به ضرر روستا و به نفع شهر بوده است) و دوم دیدگاه سبک زندگی^۱ (اینکه چه سبک زندگی باعث شده افراد رو به ایجاد و ساخت خانه‌های دوم کنند یا اینکه احتمالاً رواج این پدیده بنا بر ایجاد سبک زندگی جدیدی بوده است) می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد که در این مقاله به دیدگاه‌های موجود در حوزه‌های فوق‌الذکر پرداخته ایم.

دیدگاه‌های حوزه پیوند شهر - روستا

در بررسی موضوع مناسبات شهر و روستا به طور کلی، محققان آن را به دو رویکرد مثبت نگر که موجب اشاعه و نشت ویژگی‌ها و امکانات توسعه‌ای از شهر به روستا شده و منفی نگر یا یک سویه که به ضرر روستا و به نفع شهر بوده است طبقه بندی کرده‌اند.

پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص موضوع مورد نظر نیز با توجه به دو نگاه مذکور متکی است. از دهه ۱۹۵۰ سه نظریه اساسی، در روابط شهر و روستا بر اساس برنامه‌ریزی توسعه تحت تأثیر قرار داده است. نظریه قطب رشد که بر سرمایه‌گذاری کلان در صنایع و در بزرگ‌ترین شهرها تأکید می‌ورزد و به آن اولویت می‌دهد. به گونه‌ای که توسعه اجتماعی - اقتصادی شهرها باعث توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاها می‌گردد، نظریه استراتژی توسعه از بالا که ریشه در اقتصاد نوکلاسیک دارد و به رشد مراکز انسانی با اجرای طرح‌های بزرگ و استفاده از فناوری پیشرفته می‌انديشد و نظریه شهرهای زیبا که هوزلیتز برای نخستین بار به بیان آن پرداخته است. که طبق آن شهرهای زیبا به شهرهایی اطلاق می‌شود که تأثیرات مفید و مثبتی در حوزه نفوذ خود می‌گذارد و برعکس شهرهای انگلی به شهرهایی گفته می‌شود که باعث سیر قهقرایی حوزه‌های روستایی می‌گردد. جریان یک طرفه و بهره‌برداری شهر از روستاهای پیرامون مفهوم شهرهای انگلی و شهر به عنوان اشاعه دهنده و موتور محرکه که توسعه روستایی مفهوم شهرهای زیبا یا خلاق را در شناسایی نقش و پیوند روستایی شهری به ذهن متبادر می‌کند (افراخته، ۱۳۸۰: ۵۲-۵۰). در مقابله با این دیدگاه وبرث در سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۵ شهرهای شرق اسلامی را به عنوان مکان‌های مرکزی حوزه پیرامونی‌شان معرفی می‌کند که کارکردهای مثبت و سازنده‌ای دارند و کانون نوآوری و ساماندهی اقتصادی برای حوزه نفوذ پیرامونی به شمار می‌روند. طالب نیز شهرها را کانون‌های مرکزی بر می‌شمارد که نیازهای روستاییان را بر آورده می‌سازد و برای تولیدات آنها بازاریابی می‌کند. مومنی بر این باور است که شهرها از نواحی روستایی دریافت می‌کند (ارتزاق می‌کنند شامل نیروی کار، سرمایه، مواد غذایی و ...) بی آنکه چیزی پس بدهد. بدین معنی که شهر همانند زالو یا انگل منطقه نفوذ روستایی‌اش را می‌مکد (ابراهیم زاده، ۱۳۷۹: ۱۵۳) وی از مجموع این دیدگاه‌ها و تجربه کشورهای آسیایی و آفریقایی چنین نتیجه می‌گیرد که شهر و روستا سیستم واحد ارگانیک را تشکیل می‌دهند و توسعه بخشی از این سیستم بدون توجه بخش دیگر غیرمنطقی و غیر ممکن است. در همین راستا ماکس دروئو با اشاره به مناسبات شهر و روستا در مجموع نقش شهرها را در برابر روستاها هدایت کننده بر می‌شمارد زیرا دولت در شهر مستقر است ثروت و غنای شهر بیش از روستاست و نوآوری‌ها همه از شهر نشأت می‌گیرد همچنین بر نقش دولت‌ها در شناخت پتانسیل پیوندهای روستا - شهری در فعالیت‌های توسعه‌ای‌شان و تأثیر مثبت آنها در کاهش فقر این مناطق تأکید می‌شود. علاوه بر این، سیاست‌های ملی اقتصادی و حمایت دولت از برنامه‌ریزان محلی به منظور شناخت نیاز شهر و روستا و فراهم آوردن دسترسی مستقیم روستاییان به مراکز شهری گامی مؤثر و مثبت در پیوندهای روستایی شهری به شمار می‌آید (همان ۱۴۶ و ۱۶۰). ابراهیم زاده، در مطالعه‌ای، رابطه ایران‌شهر با نقاط روستایی را به دلیل خدمات رسانی ضعیفش خلاق نمی‌داند و تأکید دارد که به

¹ life style

منظور ظهور پدیده‌ی رخنه به پایین تأثیرات توسعه، دخالت مستقیم دولت ضروری است. ابراهیم زاده ضمن تأکید بر سرمایه‌گذاری‌های دولتی در حیات اقتصادی - اجتماعی شهر و روستا بر این باور است که شهر زابل نه تنها خصلت انگلی نسبت به نواحی روستایی خویش ندارد بلکه با تزریق سرمایه به این مناطق به توسعه روستایی کمک مؤثری می‌کند (ابراهیم زاده ۱۳۷۹، ۳۷۲). اساس تحلیل‌های این مطالعه بر دیدگاه‌های سبک زندگیست و دیدگاه‌های کلان پیوند شهر-روستایی توان تبیین موضوع را ندارد.

دیدگاه‌های حوزه سبک زندگی

در ادبیات جامعه‌شناسی از مفهوم سبک زندگی دو برداشت و مفهوم سازی وجود دارد، یکی مربوط به دهه ۱۹۲۰، که سبک زندگی معرف ثروت و موقعیت اجتماعی افراد و غالباً به عنوان شاخص تعیین طبقه اجتماعی به کار رفته است (چاپین^۱ ۱۹۹۵؛ چاپمن^۲ ۱۹۳۵) و دوم به عنوان شکل اجتماعی نوینی که تنها در متن تغییرات مدرنیته و رشد فرهنگ مصرف‌گرایی معنا می‌یابد (گیدنز ۱۹۹۱؛ بوردیو ۱۹۸۴؛ فدرستون^۳ ۱۹۸۷ و ۱۹۹۱؛ لاش و یوری^۴ ۱۹۸۷) و در این معنا سبک زندگی راهی است برای تعریف ارزش‌ها و نگرش‌ها و رفتارهای افراد که اهمیت آن برای تحلیل‌های اجتماعی روز به روز افزایش می‌یابد (اباذری، ۱۳۸۱: ۴۴). بر همین اساس به بررسی دیدگاه‌های آنان پرداخته ایم.

به نظر ویلن، افراد کالاها را مصرف می‌کنند (در اینجا ساخت خانه‌های دوم) تا جایگاه اجتماعی خود را به نمایش گذاشته و خود را به طبقه خاصی نزدیک کرده و از طبقات فراتر و فروتر متمایز کنند. وی اصطلاح «طبقه مرفه» را در وصف افرادی به کار می‌برد که به لحاظ اقتصادی عملکردی غیرمولد دارند و از این نظر، همچون افراد طبقه کاسب کار هستند. اعضای این طبقه برای جلب توجه دیگران، به مصرف متظاهرانه (خرید کالاهایی که برای ادامه حیات ضروری نیستند نظیر همین خانه‌های دوم، دارا بودن چند خودرو و کالاهایی از این دست) و فراغت متظاهرانه (استفاده غیرمولد از وقت) می‌پردازند. بنا به نظر ویلن، علاوه بر زیان‌هایی که اعضای این طبقه مستقیماً به ثبات اقتصادی جامعه وارد می‌آورند، برای اعضای طبقات اجتماعی نیز الگوی رقابت می‌شوند که نتیجه این امر، جامعه‌ای خواهد بود که به اتلاف زمان و پول می‌پردازند. پرهیز از کار تولیدی و بدنی، آسایش متظاهرانه، گرایش به محافظه‌کاری برای محترم جلوه‌دادن خود و گرایش به مشاغل مالی، گرایش به نشان‌دادن اصل و نسب، دیرینگی و خوی رقابت و یغماگری، از دیگر نشانه‌های مشخص منزلتی و اعتباری طبقه بالا و مرفه جامعه است. بنابراین، از نظر ویلن: (۱) مصرف‌نمایی، دیگر یک امتیاز نیست که محدود به طبقه مرفه دارای منزلت بالا باشد، بلکه در هر قشری از جامعه وجود دارد. (۲) مصرف‌نمایی بازتاب خواسته‌های منزلتی افراد برای تفوق‌جستن از افراد دارای منزلت برابر و چشم‌وهم‌چشمی با افراد دارای منزلت بالاست. (۳) مصرف‌نمایی اغلب به عنوان ابزاری برای نمایش یا اثبات منزلت بالا استفاده می‌شود.

عمده‌ترین میراث اندیشه بوردیو برای جامعه‌شناسی مصرف و تحلیل سبک‌های زندگی، تحلیل ترکیب انواع سرمایه برای تبیین الگوهای مصرف و مبنای طبقاتی قریح و مصرف فرهنگی است. از سوی دیگر، تأکید بوردیو بر الگومند بودن اعمال مصرف که نتیجه الزامات منش است، الهام‌بخش تکنیک‌های پژوهش درباره الگوهای سبک زندگی نیز بوده است. در نظریه بوردیو، سبک زندگی که شامل اعمال طبقه‌بندی‌شده و طبقه‌بندی‌کننده فرد در عرصه‌هایی چون تقسیم ساعات شبانه‌روز، نوع تفریحات و ورزش، شیوه‌های معاشرت، اثاثیه و خانه، آداب سخن‌گفتن و راه رفتن است، در واقع عینیت‌یافته و تجسم‌یافته ترجیحات افراد است. از یک سو، سبک‌های زندگی شیوه‌های مصرف‌عاملان اجتماعی‌ای است که دارای رتبه‌بندی‌های مختلفی از جهت شأن و مشروعیت اجتماعی‌اند. این شیوه‌های مصرفی بازتاب نظام اجتماعی

¹ Chapin

² Chapman

³ Featherston

⁴ Lash & Urry

سلسله مراتبی است؛ اما چنانچه بورديو در كتاب تمايز برحسب منطق ديالكتيكي نشان مي‌دهد، مصرف صرفاً راهی برای نشان دادن تمايزات نيست، بلكه خود راهی برای ايجاد تمايزات نيز است. ژان بودريار معتقد است ديگر احاطه بشر به وسيله بشر پايان گرفته و اينك شاهد محاصره بشر به وسيله اشيا هستيم. ديگر مبادله روزانه بين افراد نيست بلكه با تجارت، كالاها و پيامها صورت مي‌گيرد. مصرف كننده در چنين شرايطي بسيار خلاقانه رفتار مي‌كند، چون اين افراد برخلاف ديگر گروه‌هاي سني و جنسي منفعلانه يا غيرنقادانه با چنين جامعه-اي برخورد نمي‌كنند. افراد در بازار معني، كالاهاي خريداري شده را تغيير مي‌دهند و سبك‌هاي زندگي جديدي در بازار توده‌اي^۱ ايجاد مي‌كنند. اين امر به شكل يك نوع كار خلاقانه در مي‌آيد كه مقوله‌هاي جديدي را در بازار مصرف ايجاد مي‌كند. آنها زيباشناختي خاص خود را به بازار مصرف تحميل مي‌كنند كه از طريق رنگ‌ها، مارك‌ها و اجناس خاص خود، صورت مي‌گيرد. اين امر را مي‌توان در اوقات فراغت (مصرف زمان)، مصارف فرهنگي، خريد لباس، مصرف غذا و در اينجا ايجاد يا خريد خانه‌هاي دوم مشاهده كرد.

به اعتقاد زميل شيوه خاص مصرف كردن راهی برای بيان خود در رابطه با ديگران و انبوه جمعيت حاضر در كلان‌شهر است. به اعتقاد زميل، فرد فقط از طريق بسط شديد فردگرایی كه هدف آن دنبال كردن نمادهای مُد و منزلت است، مي‌تواند فشارهاي زندگي مدرن را تحمل كند. اين گونه مصرف كردن راهی برای اثبات خود و حفظ اقتدار فردي است. تمايز ساختن خود از ديگران - به واسطه مد - را محرک مصرف مي‌داند وي كار كرد دو گانه‌اي برای مد قايل است در يك وجه، اعلام تمايل فرد برای تمايز شدن از ديگران و بيان هويت فردي و خواست فرديت است، اما وجه ديگر آن كه جنبه طبقاتي دارد، سبب همبستگي گروهی و تقويت انسجام اجتماعي طبقاتي است. از نظر وي، مصرف نمايشي (نظير دارا بودم خانه دوم) يك بازی رايزني منزلتي است كه افراد داراي منزلت اقتصادي - اجتماعي برابر بازی مي‌كنند. در معنای زميل، بازی، شكلي از فعاليت انسان است كه ريشه در نيازهاي انساني دارد، اما فرد، در طول زندگي و در حين فعاليتهايش تكامل مي‌يابد.

نزد گيدنز تحول سبك‌هاي زندگي و دگرگوني‌هاي ساختاري مدرنيته به واسطه بازتابندگي منادي به يكدیگر گره مي‌خورند به دليل باز بودن زندگي اجتماعي امروز، كثرت يافتن زمينه‌هاي كنش و تعداد مراجع مقتدرتر، انتخاب سبك زندگي برای ساختن هويت شخصي و در پيش گرفتن فعاليتهاي روزانه به طور فزاينده‌اي اهميت مي‌يابد. گيدنز (۱۳۸۳) انسان را به عنوان عامل در شكل گيري هويتش مؤثر مي‌داند و معتقد است كه انسان تحت فشار ساختار اجتماعي سبك زندگي را بيشتتر تقليد مي‌كند. به نظر او در دنياي متجدد كنوني، همه ما نه فقط از سبك‌هاي زندگي پيروي مي‌كنيم به تعبير ديگر ناچار به اين پيروي هستيم. در حقيقت ما انتخاب ديگري به جز گزينش نداريم. به نظر وي هرچه وضع و حال جامعه و محيطي كه فرد در آن به سر مي‌برد بيشتتر به دنياي مابعد سنتي تعلق داشته باشد، سبك زندگي او نيز بيشتتر با هسته واقعي هويت شخصي اش و ساخت و همچنين با تجديد ساخت آن سروكار خواهد داشت. البته منظور گيدنز از كثرت انتخاب اين است كه در همه انتخاب‌ها بر روی همه افراد باز است.

بر همين اساس مهمترين سوالات اين مطالعه به شرح ذيل است:

- مهمترين عوامل اجتماعي و فرهنگي اين پديده در منطقه چيست؟
- عوامل زمينه‌اي (از جمله پايدگاه اقتصادي - اجتماعي، سن، جنس، تحصيلات، بازنشسته بودن يا نبودن، وضعيت شغلي، ميزان ارتباط با روستا يا نسبت با روستاييان) در منطقه چيست؟
- انگيزه‌ها و علل تشكيل خانه‌هاي دوم چيست؟
- ويژگيهاي شاخص مهاجران و صاحبان خانه‌هاي دوم از جمله انگيزه، قوميت، سن، وضعيت اقتصادي، وضعيت اشتغال، وضعيت سلامت، شهر محل سكونت و... چيست؟

¹ Mass market

یافته‌های تحقیق

مهمترین نتایج تحقیق حاکی از آن است که موج مهاجرت معکوس با ایجاد خانه‌های دوم در تمامی روستاهای منطقه گسترش دارد اما بیشتر در روستاهای مرکزی دهستان بوده. سبک ساخت و معماری حدود ۳۰ درصد این خانه‌ها سنتی و برگرفته از فرهنگ منطقه اما با مصالح مدرن و شهری است و مابقی کاملاً سبک مدرن و شهری است. افرادی که ساکن کرمان و جیرفت هستند اغلب تعطیلات آخر هفته و سایر مناسبت‌ها را در این مناطق می‌گذرانند در حالی که ساکنین کرمان و بندرعباس در مناسبت‌ها چون اعیاد، مناسبت‌های مذهبی و یا عروسی و عزا مراجعه می‌کنند، تقریباً تمامی (۹۵ درصد) مهاجرتها طی ۱۰ تا ۱۵ سال گذشته خاصه از سال ۹۰ تاکنون ایجاد شده‌اند.

تمامی افراد مرد بودند، پایگاه اقتصادی-اجتماعی اغلب آنها متوسط و درصد کمی بالا بوده، از لحاظ سنی حدود دو سوم بیش از ۵۰ سال سن دارند، از لحاظ تحصیلی بیش از ۷۰ درصد از آنها تحصیلات دیپلم و کمتر داشتند. قریب به نیمی از آنان بازنشسته بودند، بیش از ۹۰ درصد متأهل بودند، تمامی آنها اهل همانجا یا به نحوی با ساکنین روستا نسبت فامیلی داشتند بطوریکه بیش از ۸۰ درصد آنها متولد همان روستا بودند ضمناً ۷۲ درصد آنها والدین فوت شده‌شان را در همان روستا به خاک سپرده بودند. البته اخیراً به دلیل بالا رفتن قیمت اراضی و آب هوای مطبوع، از شهرهای بندرعباس و اطراف آن نیز که هیچ پیوندی با منطقه ندارند، مراجعه می‌کنند. در برخی روستاها ورود این دسته از مهاجرین باعث بروز تشنج و اختلاف میان ساکنین شده و دربرخی دیگر اثرات اجتماعی-فرهنگی مثبتی چون ایجاد اتحاد و همدلی و جلب مشارکت آنان در اقدامات و اتفاقات روستا داشته است.

در ادامه، یکی از مهمترین اهداف این مطالعه سنخ‌بندی و سنخ‌شناسی صاحبان خانه‌های دوم روستایی است که با توجه به نبود مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناختی در این حوزه، کار بدیع و در عین حال دشواری است، به گونه‌ای که پیشتر نیز مطرح شد، مطالعات صورت گرفته درخصوص خانه‌های دوم روستایی بیشتر به ظاهر و لایه اول این پدیده پرداخته و به جز بررسی ویژگی‌ها و مشخصه‌های فردی صاحبان این خانه‌ها (از جمله، سن، جنس، تحصیلات، شغل و...) به مؤلفه‌های دیگر اجتماعی پرداخته نشده بود. ضمن آنکه مطالعات حوزه سبک زندگی نیز (علی‌رغم تعداد زیاد آنها در کشور) به غیر از سنخ‌بندی طبقاتی، سنخ‌بندی خاصی ارائه نکرده بودند. با تمامی این تفاسیر با تلاش فراوان و با حضور چندین ساله در منطقه و طیف وسیعی از مصاحبه‌های مختلف (از اساتید و متخصصان علمی تا کارشناسان و مدیران اجرایی و روستائیان) به دسته‌بندی جدیدی در این خصوص دست یافتیم. بر این اساس صاحبان خانه‌های دوم روستایی را می‌توان بر اساس سبک‌های زندگی، نوع و اولویت‌انگیزه‌ها، شرایط و عوامل زمینه‌ای به سه دسته فراغت‌جویان، هویت‌جویان و منزلت‌جویان با ویژگی‌های خاص خود تقسیم نمود که به اختصار آن را **فهم** نامیدیم.

گروه فراغت‌جویان یا لذت‌جویان

این افراد در گروه سنی ۳۵ تا ۴۵ سال قرار گرفته، همگی مرد و تعداد کمی دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، از لحاظ شغلی شاغل (در کارخانه‌ها و کشت و صنعت‌های جیرفت)، همگی متولد شهر و اکثراً والدینشان در قید حیات بوده، تقریباً تمامی آنها ساکن جیرفت و تعدادی کرمان و دارای پایگاه اقتصادی-اجتماعی متوسط هستند، این گروه آخرین گروه اقدام‌کننده طی چند سال گذشته هستند، دارای خانه‌های کوچک و متوسط بدون مشخصه‌های زیبایی‌شناختی یا سنتی و مدرن بوده و معمولاً خارج از محدوده خانه پدری قرار دارد و تعداد کمی برای ساخت از وام استفاده کردند، اغلب دوستان، فامیل و حتی برادران و خواهرانشان دارای خانه دوم روستایی بوده، معمولاً در طول هفته و آخر همه هفته‌ها به صورت مجردی یا با دوستان برای خوشگذرانی و انجام کارهایی که در شهر محدود یا عرف و قانون اجازه آنرا نمی‌دهد، مراجعه می‌کنند، این افراد بیشتر تلاش و هزینه خود را برای خوشگذرانی و کسب لذت در این خانه‌ها می‌کنند. از لحاظ

ذائقه خیلی قائل به مارک، کلاس و طبقه نبوده و از هر نوع کالایی اعم از مادی یا فرهنگی که برایشان دارای کارکرد باشد، استفاده کرده، به عبارت دیگر دارای ذائقه همه چیز پسند بوده و خیلی کم به بازسازی امور عمومی روستا کمک می‌کنند. از لحاظ سرمایه مذهبی در سطح متوسط و پائین بودند و اغلب مصرفشان را بر مبنای مد دارند (یکی از نشانه‌های آن پوشش و نحوه رفتار و گفتار آنها در روستا است).

گروه هویت جویان

این افراد در گروه سنی ۵۵ سال به بالا قرار گرفته، همگی مرد بوده، دارای تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم هستند، از لحاظ شغلی تقریباً تمامی آنها بازنشسته، همه متولد روستا و اغلب والدینشان در همان روستا دفن شدند، اغلب آنها ساکن کرمان و تعدادی جیرفت و بندر عباس بوده و دارای پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالا هستند (اغلب در جیرفت دارای گلخانه تولید صیفی جات و یا مغازه در کرمان هستند)، این گروه از جمله اولین‌ها و پیشگامان ساخت خانه دوم روستایی در منطقه به شمار می‌آیند، دارای خانه‌های بزرگ به نسبت سایرین بوده و قریب به نیمی از آنها برای ساخت از وام استفاده کردند (به عبارت دیگر خانه‌ها اصولی ساخته شده و دارای زیرسازی اساسی است)، اغلب دوستان نزدیکشان دارای خانه دوم روستایی بوده، معمولاً در مناسبت‌ها و برخی تعطیلات و تابستان‌ها (به خصوص که در تابستان دارای هوای بسیار مطبوعی است به طوری که علیرغم قرار گرفتن در دامنه و دشت، در هیچ کدام از روستاهای منطقه از کولر جهت تهویه استفاده نمی‌شود) معمولاً مجردی یا تنها با همسر خود مراجعه می‌کنند، این افراد برای ارضاء نیازهای غیرمادی و دستیابی به رفاه ذهنی و درونی و به دنبال هویت گم شده در روستاهای آب و اجدادی و حس نوستالژیکی که نسبت به روستا داشتند، اقدام به ساخت خانه دوم روستایی کردند و از لحاظ ذائقه قائل به کلاس و طبقه نبوده و از هر نوع کالایی اعم از مادی یا فرهنگی که برایشان کارکرد و کارایی داشته باشد استفاده می‌کنند اما از طرف دیگر نمی‌توان گفت دارای ذائقه همه چیز پسند هستند، معمولاً به فقرا و بازسازی امور عمومی روستا کمک می‌کنند. از لحاظ سرمایه مذهبی در سطح بالایی بودند و کمترین میزان مصرف را بر مبنای مد دارند (یکی از نشانه‌های آن پوشش معمولی آنها در روستا است)، اغلب این گروه اذعان داشتند چنانچه روستا دارای امکانات حداقلی هم بود اقدام به ساخت می‌کردند.

گروه منزلت جویان یا تمایز جویان

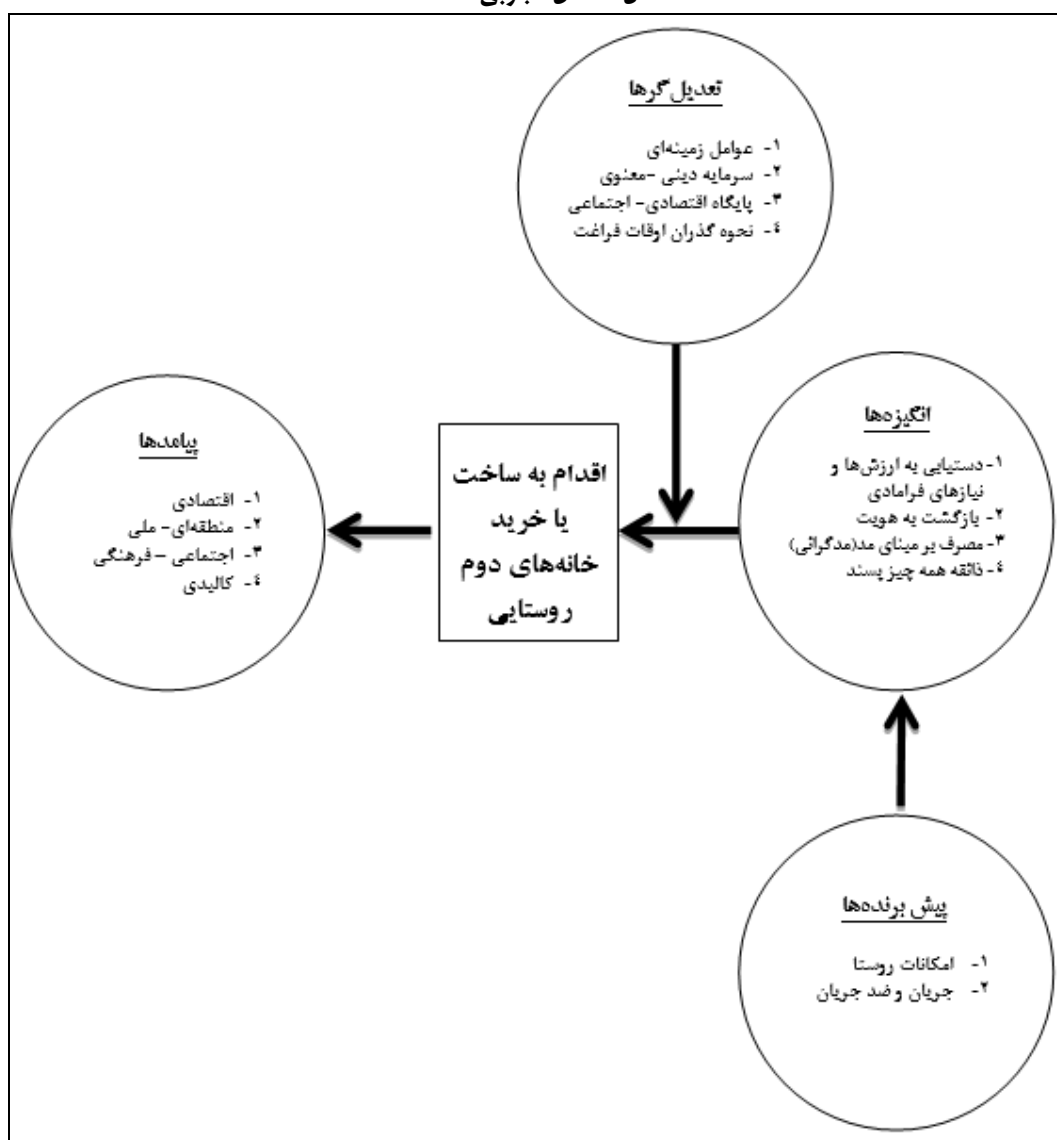
این افراد در گروه سنی ۴۵ تا ۵۵ سال قرار گرفته، همگی مرد بودند، اغلب دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، از لحاظ شغلی تعداد کمی بازنشسته و مابقی شاغل (بیشتر مغازه‌دار و یا گلخانه‌دار)، اکثراً متولد شهر و اغلب والدینشان یا در قید حیات یا تعدادی در همان روستا دفن شدند، اغلب آنها ساکن جیرفت و بندرعباس و دارای پایگاه اقتصادی - اجتماعی متوسط هستند، این گروه طی کمتر از یک دهه پیش اقدام به ساخت کردند، دارای خانه‌های کوچک و متوسط اما زیبا و مدرن بوده و معمولاً درون محدوده خانه پدری قرار ندارد و حدوداً نیمی از آنها برای ساخت از وام استفاده کردند (به عبارت دیگر خانه‌ها اصولی ساخته شده و دارای زیر سازی اساسی است)، اغلب دوستان و فامیلشان دارای خانه دوم روستایی بوده، معمولاً در آخر هفته‌ها، تعطیلات و تابستان‌ها مراجعه می‌کنند، این افراد بیشتر تلاش و هزینه خود را در رفتار، کردار، گفتار، نوع پوشش، نوع وسایل مورد استفاده و نحوه گذران اوقات فراغت صرف می‌کنند تا نشان دهند از دیگران متفاوت و متمایز بوده و به دلیل آنکه اغلب در خانواده‌ها بزرگ و پر بچه بوده و اغلب از لحاظ مالی در سطح متوسط و پایینی بودند اکنون با اقدام به ساخت خانه دوم می‌خواهند جایگاه اجتماعی خود را به نمایش گذاشته و خود را از سایرین متمایز سازند. از لحاظ ذائقه قائل به مارک، کلاس و طبقه نبوده و از هر نوع کالایی اعم از مادی یا فرهنگی استفاده نکرده و بیشتر دارای مصرف نمایشی به خصوص در روستا با کمک کردن به فقرا و بازسازی امور عمومی روستا هستند. از لحاظ سرمایه مذهبی در سطح متوسط و بالا بودند و بیشترین میزان مصرف را بر مبنای مد دارند (یکی از

نشانه‌های آن پوشش و نحوه رفتار و گفتار آنها در روستا است)، اغلب این گروه ادعان داشتند چون روستا دارای امکانات رفاهی لازم بوده اقدام به ساخت کردند.

مدل تجربی تحقیق

با عنایت به اکتشافی و توصیفی بودن این مطالعه به دنبال بررسی و شناخت روابط علی بین متغیرها و نهایتاً تعمیم داده‌ها نبودیم، بر همین اساس در نتیجه این مطالعه به مدلی کیفی و شبه کمی دست یافتیم - خارج از معنای متعارف مدل نظری و تجربی - در این مطالعه با توجه به شرایط و روش تحقیق، قابل آزمون و کمی پذیر نبوده بلکه با رویکرد توصیفی-تفسیری و استدلال‌های مبتنی بر شواهد تحلیل شده است. بر همین اساس در این مدل که برگرفته از نتایج و یافته‌های تحقیق است، با چهار بخش که به نوعی با اقدام به مهاجرت معکوس و ساخت یا خرید خانه‌های دوم روستایی مرتبط است، روبرویم. مهمترین بخش این مدل انگیزه‌ها بوده که پیش برنده‌ها شامل امکانات روستا و جریان و ضدجریان بستر و زمینه‌ساز انگیزه‌ها هستند بعبارت دیگر این پیش برنده‌ها هستند که باعث می‌شود انگیزه‌ها قوت یافته و در تصمیم افراد به مهاجرت و دارا بودن خانه‌های دوم نقش زیرساختی دارد. شاید اگر امکانات اولیه و عوامل جاذب در این روستاها موجود نبود، افراد حتی به این موضوع فکر هم نمی‌کردند، علی‌رغم احساس نیاز به هویت یابی و گذران اوقات فراغت. انگیزه‌ها نقش مهمی را در اقدام به ساخت یا خرید خانه‌های دوم روستایی دارند اما تعدیل‌گرها شامل عوامل زمینه‌ای، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، سرمایه دینی یا معنوی و نحوه گذران اوقات فراغت بر نوع و کیفیت انگیزه‌ها اثرگذار بوده و نهایتاً اقدام به مهاجرت و ساخت یا خرید خانه‌های دوم روستایی کرده‌اند.

شکل ۱. مدل تجربی مطالعه

نتیجه گیری و ارائه راهکارها

مهاجرت معکوس و رشد و گسترش خانه‌های دوم از پدیده‌های مهم دوره معاصر است. امروزه در اکثر کشورهای جهان به ویژه در کشور ایران و منطقه مورد مطالعه ما این پدیده از رونق زیادی برخوردار است. برخی متخصصان خانه‌های دوم را با مفهوم "خرده شهرگرایی فصلی"^۱ پیوند می‌زنند. در گذشته نیز این نوع مهاجرت معکوس فصلی و مالکیت، بهره‌گیری و تدارک خانه‌های دوم به بخش کوچک و مرفه جامعه محدود می‌شد اما امروزه درخواست آن توسط اغلب آحاد جامعه از طبقه متوسط به بالا صورت می‌گیرد که شاهد این ادعا گسترش روز افزون آن در تمامی نقاط کشور از جمله دهستان دلفارد است. بطور خلاصه باید گفت این پدیده نوظهور از اواسط دهه ۸۰ شمسی در ایران بطور گسترده ای بخصوص در مناطق مرکزی کشور رواج یافته، گر چه این پدیده در مناطق ساحلی و کوهستانی از سالیان قدیم رواج داشته است. اما واقعیت

^۱ Seasonal Suburbanization

آن است که این نوع مهاجرت و خانه‌های دوم در کشور را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد؛ گروه اول مهاجرت معکوس فصلی در مناطق ساحلی و کوهستانی کشور از جمله مناطق ساحلی استانهای مازندران و گیلان، جزایر کیش و قشم و مناطق کوهستانی شهرهای تهران، اصفهان، مشهد و .. رواج دارند. انگیزه ایجاد این نوع مهاجرت و ایجاد خانه‌ها بیشتر اقتصادی و بیشترین کارکرد آن برای گذران اوقات فراغت است. در خصوص این نوع مهاجرت و خانه‌ها تحقیقات و مطالعات زیادی در حوزه‌های جغرافیا، محیط زیست، اقتصادی، گردشگری و جهانگردی صورت گرفته اما گروه دوم مهاجرت‌های معکوسی که در مناطق مرکزی کشور از جمله یزد، کرمان، اراک و ... رواج دارند. انگیزه ایجاد این خانه‌ها بیشتر فرهنگی و هویتی بوده و انگیزه اقتصادی آخرین اولویت را داشته و بیشترین کارکرد آن مناسبتی و نیز برای گذران اوقات فراغت است. در خصوص این مهاجرتها و خانه‌ها تقریباً هیچ تحقیقات و مطالعه‌ای (بجز چند مطالعه پراکنده) انجام نشده و نکته مهمتر اینکه در خصوص هیچکدام از این دو گروه، مطالعه‌ای در حوزه اجتماعی-فرهنگی و بطور خاص جامعه‌شناسی صورت نگرفته است.

مهمترین وجه تمایز و تفاوت اساسی این مطالعه با سایر مطالعات این حوزه آن است که جامعه مورد بررسی، مهاجرتها و خانه‌های گروه دوم (مهاجرت‌هایی که در مناطق مرکزی کشور رواج دارند) و با رویکردی جامعه‌شناختی بوده و از روش اکتشافی و توصیفی و در سطح تفسیری بهره‌برده ایم ضمناً از روش ترکیبی "کمی و کیفی" نیز جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است.

در همین راستا پیشنهاد می‌شود:

- ۱- ایجاد یک بانک اطلاعاتی کامل خانه‌های دوم روستایی که در قالب مهاجرت معکوس شکل گرفته، توسط بنیاد مسکن یا بخشدارها نظیر اطلاعات به روز خانه‌های بهداشت جهت هر گونه بررسی و تحلیل محققین.
- ۲- مطالعات بیشتری با رویکرد جغرافیایی، جمعیت‌شناسی و جامعه‌شناسی در خصوص دلایل و انگیزه‌های این نوع مهاجرت معکوس و ایجاد این خانه‌های در سرتاسر کشور انجام شود.
- ۳- بررسی و مطالعه اجتماعی پیامدهای ایجاد و گسترش این نوع مهاجرت معکوس در مناطق مختلف کشور انجام شود. چرا که ایجاد تنش و اختلاف میان ساکنین و تازه‌واردها از یک طرف و تداخل فرهنگی و اجتماعی و گسترش موج و فرهنگ شهرنشینی در مناطق روستایی از طرف دیگر محتمل بوده و بررسی آن و بررسی راهکارهای کاهش اثرات منفی آن بسیار اهمیت دارد.
- ۴- مطالعه جامع و همه‌جانبه مهاجرت معکوس و خانه‌های دوم در سایر رشته‌های علمی از جمله حقوق، اکولوژی، روانشناسی، اقتصاد توسعه (اقتصاد سیاسی)، تاریخی، گردشگری و جهانگردی و توجه به مسایل اجتماعی و فرهنگی در کنار سایر مولفه‌ها و متغیرها.

^۱ - این تقسیم‌بندی برای اولین بار توسط نویسنده ارائه شده است.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶) *الگوهای سبک زندگی در ایران*. تهران نشر
- اباذری، یوسف و چاوشیان، حسن (۱۳۸۱) از "طبقه" تا "سبک زندگی"، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۲۰.
- ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۷۹)، *تحلیلی منطقه‌ای از روابط متقابل شهری و روستایی در سیستان، پایان نامه دکترای جغرافیا، دانشگاه اصفهان*.
- الیاسی، مجید و دیگران (۱۳۹۰). بررسی عوامل موثر بر مصرف کالاهای فرهنگی در بین جوانان. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان، ۷۶-۵۵.
- باکاک، رابرت (۱۳۸۱). *مصرف*. ترجمه خسرو صبری، تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
- بودریار، ژان (۱۳۸۹). *جامعه مصرفی*. ترجمه پیروز ایزدی، تهران: نشر ثالث.
- بودریو، پیر (۱۳۹۰). *تمايز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی*. ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر ثالث.
- بنیاد مسکن انقلاب شهرستان جیرفت، ۱۳۹۰
- بهار، مه‌ری (۱۳۹۰). *مصرف و فرهنگ*. تهران: انتشارات سمت.
- بیرو، الن (۱۳۸۰) *فرهنگ علوم اجتماعی*، باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، چاپ چهارم.
- حاجی نژاد، علی و ابوذر پایدار و حبیب اله بیاد (۱۳۹۵). تحلیل روند تغییرات و تحولات روستاهای دهستان دلفارد با تأکید بر نقش شهر جیرفت. *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، دوره ۷ شماره ۲.
- رضوانی، محمدرضا، (1382) تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه های دوم در نواحی روستایی، مطالعه موردی :نواحی روستایی شمال استان تهران، تهران، *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی*، شماره ۴۵، صص ۵۹-۷۳
- سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران
- شاریه، ژان برنار (۱۳۷۳)؛ *شهرها و روستا*؛ ترجمه ی سیروس سهامی؛ نشر نیکا؛ مشهد.
- علیقلیزاده فیروزجایی، ناصر، (۱۳۸۶)، اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی نواحی روستایی، مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر، *پایان نامه دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی*، استاد راهنما دکتر سیدعلی بدری، دانشگاه تهران، گروه جغرافیای انسانی.
- عناستانی، زهرا و آریتا رجبی (۱۳۹۳)، بررسی اثرات حضور گردشگران مذهبی بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه روستاییان، (مطالعه موردی: روستای نوده انقلاب - شهرستان خوشاب)، *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، شماره ۷، پاییز، صص ۱۳۲-۱۲۰.
- عناستانی، علی اکبر (۱۳۸۸)، بررسی آثار کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه موردی روستاهای بیلاقی شهر مشهد، *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۴، زمستان، صص ۱۴۹-۱۶۶.
- عناستانی، علی اکبر (۱۳۸۸)، بررسی آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: محدوده تأثیرگذار بر آب شرب شهر سبزوار)، *فصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، شماره ۱۳، پاییز و زمستان، صص ۲۸۲-۲۶۱.
- عناستانی، علی اکبر (۱۳۸۹)، فرایند شکل‌گیری خانه‌های دوم روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: روستاهای بیلاقی غرب مشهد)، *مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، شماره ۷۴، زمستان، صص ۱۱۸-۱۰۳.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۲) *مصرف و سبک زندگی*، نشر صبح صادق.
- مهدوی کنی، محمد سعید (۱۳۸۷). *دین و سبک زندگی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- وبلن، تورشتاین (۱۳۸۶). *نظریه طبقه تن‌آسا*. ترجمه فرهنگ ارشاد، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
- Albaugh, Ryan (2010). Analyzing the "Religious Capital" Approach to Religious Participation. http://nazarene.org/files/docs/albaugh_ryan_paper.pdf.
- Bielckus, C. L. , Rogers, A. W. , & Wibberley, G. P. (2008). *Second homes in England and Wales*. London: Invicta Press.
- Bohlin, M. (1982). *Spatial Economics of Second Homes: a Review of a Canadian and a Swedish Case Study*. Uppsala dissertations from the faculty of Social Sciences 27. Uppsala: Uppsala University.

- Chaudhuri, Himadri Roy and Majumdar, Sitanath (2006). Of Diamonds and Desires: Understanding Conspicuous: Consumption from a Contemporary Marketing Perspective. *Academy of Marketing Science Review*, Volume 2006, no. 11.
- Clout, H. D. (1969). Second Home in France. *Journal of Town planning*.
- Dijst, M. , Lanzendorf, M. , Barendregt, A. , & Smit, L. (2005), Second Homes in Germany and the Netherlands: Ownership and Travel Impact Explained. *Tijdschriftvoor Economisten en Social Geography* 96 (2), 139-152.
- Gallent, N. , Mace, A. , & Tewdwr, M. (2005), Second home: European Perspectives and UK Policies. England: Ashgate Publish Limited.
- Hubacek, Klaus & Others (2007) changing lifestyles and developing, *Futures* 39. Institute. 55. October 1969. Quoted from: Da Vane, R. 1975. Second home Ownership: a case study. UK: University of Wales Press.
- Marjavaara, R. (2007), Route to destruction? Second home tourism in Small Island Communities. *Island Studies Journal* 2 (1), 27-46.
- Müller, D. K. (2004), Mobility, Tourism and Second Homes. In Lew, A. A. ,Hall, C. M. and Williams, A. M. (Eds.) *A Companion to Tourism*, pp. 387-398. Oxford: Blackwell.
- Flognfeldt, T. (2002) Second home ownership. A sustainable semi-migration, in C. M.Hall and A. M. Williams (eds), *Tourism and Migration. New Relationships between*
- Jaakson, R. (1986) Second home domestic tourism, *Annals of Tourism Research* 13: 367-391.
- Müller, D. (2001) Second home tourism and sustainable development in North European peripheries. Paper presented at the TTRA European Chapter Annual Conference, Kiruna, Sweden, April 2001
- Robertson, R. W. (1977) Second-home decisions: the Australian context, in J. T. Coppock (ed) *Second Homes. Curse or Blessing?* Pergamon Press, Oxford, pp. 119-138.